

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Українська правова наука деліктного права і правової відповідальності поповнилася досить неординарними монографічними дослідженнями, які були презентовані науковій громадськості у середині 2014 року. Насамперед йдеться про колективну монографію у трьох книгах: Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – 448 с.; Відповідальність у приватному праві: монографія / [І. Безклубий, Н. Кузнецова, Р. Майданик та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – 416 с. та Відповідальність у публічному праві: монографія / [П. Андрушко, І. Безклубий, А. Берлач та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – 496 с.

Відразу зазначимо непересічність цього унікального видання та його велику значущість, і не тільки за залучення до цього видання кращих представників юридичної науки, титанічну організаційну та редакторську діяльність проф. І. А. Безклубого, а за презентацію напрацьованих вітчизняних науковців у цій царині, всебічність, об'єктивність подання існуючих теоретичних конструкцій, толерантний підхід до їх недоліків та безсумнівний конструктивний вплив на подальший розвиток юридичної науки.

Кожна із зазначених книг цікаві самі по собі своєю систематичністю, глибиною наукового аналізу, аргументованістю запропонованих конструкцій, толерантністю дискурсу, оцінками зла, яке причиняється правопорушеннями, засадою справедливості притягнення винних до відповідальності та оцінки ефективності такої міри. Категорії «правопорушення» і «покарання», «правопорушення» і «милість», «правопорушення» і «безкарність» завжди привертали до себе увагу кращих представників людства із споглядального, утилітарного спонукань. Пошук розумного компромісу між інтересами потерпілих та порушників, суспільним інтересом обумовлено об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Позиції кожного темпорально обумовлені змінюються під впливом цих чинників. Якраз ці проблеми турбують суспільство, де всездозволеність мажорів та деформація правосвідомості досягли свого апогею та вершин цинізму: слідчі та охорона при обшуку грабують ювелірний магазин.

Наразі основне протиріччя у сприйнятті відповідальності – подолання сприйняття санкції норми права за порушення: широке – за якого всяке застосування санкції видається як правова відповідальність; вузьке – правовою відповідальністю є застосування санкції уповноваженим державним органом, насамперед судом, що сприймається як примус до порушника і застосування покарання. Останнє принципове положення нагадало про себе у 2013 та 2014 роках в Україні, коли самопроголошені особи «вершать долі» і карають тих, хто на їх погляд, учинив порушення.

З такими проблемами стикаються й у інших країнах із нестабільними правовими режимами. Тож зазначена проблема є загальною для всього людства, і доти, доки воно не визначиться у принципових для світового правопорядку категоріях та механізмі правової відповідальності, доти ми не позбавимося спекуляцій у її розумінні та застосуванні і заробітчanka на тому окремих учасників юридичних процесів (дізнавачі, слідчі, судді, адвокати та державних виконавців).

Для цивілістичної науки значну цінність має друга монографія, у якій репрезентовано конструкції відповідальності у приватному праві. Автори по різному підходять до сутності цивільно-правової відповідальності чи як: санкція, покарання, перетерпівання, реакції на правопорушення, гарантія забезпечення, охоронного інституту права, що виконує охоронну функцію, і складається з двох взаємопов'язаних і взаємозабезпечувальних елементів: 1) компенсаційного впливу на потерпілого; 2) штрафного (репресивного) впливу на деліквента чи відповідальних за нього осіб.

При тому одні визначають відповідальність як застосування (реалізацію) санкції, інші – як виконання обов'язку на підставі державного чи прирівняного до нього примусу, чи як правовідносини між правопорушником та державою в особі її компетентного органу. В одній із останніх робіт висловлено про три рівні її сутності, які разом постають як ієрархія функціональних ідей цього інституту: перший рівень – як механізм перерозподілу втрат, на другому – як міра відплати порушникові; на тре-

тьому – як інституціоналізація справедливості, визначеності та доцільності, доповнимо, яка визначена судом.

Цивільно-правова відповідальність, як і інша правова відповідальність, характеризується зовнішнім характером, застосуванням судом лише за учинене правопорушення державного примусу у формі каральних та правовідновлювальних заходів, що засновані на нормах позитивного права. Вихідними для моделювання інституту відповідальності у цивільному праві є саме правопорушення та/або його наслідки у вигляді: не просто реалізації встановлених чи допустимих законом санкцій, а застосування їх судом як єдиним державним органом, що відповідно до чинної Конституції України та у порядку, що передбачений ЦПК України вправі притягнути до відповідальності; задля досягнення мети притягнення до неї.

Відповідальність – ретроспективна і є покаранням порушника (деліквента) за учинення правопорушення чи вчинюване тривале правопорушення, наприклад, зловживання спиртними напоями та ставлення себе та своєї сім'ї у тяжке матеріальне становище. Тут обмеження у дієздатності, як санкція за порушення, може переслідували мету превенції і стримування від п'янства, особливо тих категорій працівників, де полегшено доступ до спиртних напоїв чи є і атрибутом чи спокусами професії.

Між тим, санкції у цивільному праві виписані як частина наслідків порушення суб'єктивних цивільних прав та/або охоронюваних законом інтересів, що проявляється як невиконання зобов'язаним учасником цивільних правовідносин або їх неналежне виконання юридичних обов'язків.

Ми схиляємося до того, що єдиною підставою для застосування санкцій через інститут відповідальності як публічно-правової оцінки учиненого правопорушення з боку держави в особі суду є його наявність та відсутність виправдальних причин на те. Саме правопорушення можна оцінити потерпілим чи іншими особами по різному: ігнорувати і не звертати на це увагу; застосувати самооборону (дати відсіч порушнику) і на цьому зупинитися; перевести конфлікт у медіативний порядок урегулювання претензій до порушника та/або відповідальної за нього особи через інститут претензії чи третейський суд, отримання відступного; подати заяву чи позову у суд і надати йому публічно-приватного спору; застосувати оперативні заходи захисту зверненням до правоохоронних органів.

Предметне виділення відповідальності у цивільному праві та їх різновидів лише збагачує доктрину делікту та/або його наслідків, відкриває дорогу для вдосконалення практики та подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Водночас, на наш погляд, не проведено чіткої межі між підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності та вибачаючими підставами не притягнення до неї.

Звертаємо також увагу на нові видання за зазначеною проблематикою:

1) Отрадна О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: монографія / О. О. Отрадна. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 328 с., яке присвячене деліктним зобов'язанням: розкрито їх витoki, проаналізовано відомі теоретичні конструкції, та механізм дії, розглянуто різновиди та елементи. Репрезентовано конструкцію стадій правового регулювання цивільних правовідносин. Особливої уваги заслуговує запропонована конструкція переведення делікту у договірне зобов'язання.

2) Приймак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності, добросовісності: монографія. / В. Д. Приймак –К.: Юрінком Інтер, 2014. – 432 с., яка присвячена встановленню особливості дії засад справедливості, розумності та добросовісності при відшкодуванні моральної шкоди. В ній розглянуті форми реалізації цих засад, місця у механізмі цивільно-правової відповідальності, становленню місця відшкодування моральної шкоди у системі способів захисту цивільних прав, розкрито основні підходи до визначення розміру відшкодування цієї шкоди.

Назва та текст роботи наштовхує на те, що автор підтримує позицію законодавця у термінології відшкодування, що семантично передбачає повернення того, що було раніше. Принаймні між термінами «відшкодування» та «компенсація» є певна різниця, яка є вагомою при розширеному їх тлумаченні.

Значимо, що репрезентовані видання прикрасять «полицю» юриста, збагатять його знання про делікти взагалі, механізм захисту від них, переростання деліктів у цивільно-правову відповідальність.